

Ludvig Holbergs vei til New York 1751

En angloamerikansk kompilasjonshistorie fra 1700-tallet¹

Af Jørgen Sejersted

The article discusses an English compilation of Ludvig Holberg's essays *Moralske Tanker* (1744). This compilation, published anonymously in 1750 as *The Reflector*, adapted and systemized Holberg's essays according to moral themes. Although many of the references to Nordic culture and to Holberg's other writings still feature in the English text, the first person »I« is no longer identifiable as Holberg. The *Reflector* has often been attributed to writer and physician Peter Shaw (1694-1763). The article discusses how the compilation found in *The Reflector* is consistent with the »methodization« Shaw applied to other authorships in a spirit of rationalism. Although not a very successful publication, *The Reflector* had some impact in English intellectual life. For example, Shaw is some times quoted as an early instance of interest in psychosomatic disorder, and such quotes are shown to be translations of Holberg. The article also shows how Holberg's essays, via *The Reflector*, feature in New York newspapers in the early 1750s. Finally it is demonstrated that the English compilation almost certainly is based on the first of two German translations of Holberg's text (*Ludvig Holbergs Moralsche Abhandlungen*, 1744) and it is argued that knowledge of German is also evident elsewhere in Shaw's texts.

Ludvig Holbergs essays *Moralske Tanker* (MT) fra 1744 ble raskt oversatt til de fleste sentrale europeiske språk. Samme år som den utkom på dansk, kom den i ikke mindre enn to tyske utgaver, en nederlandsk kom i årene 1747-48 og i 1749 kom en fransk versjon.² Det har imidlertid, så vidt jeg kan se, vært ukjent at Holbergs *Moralske Tanker* også må sies å ha kommet ut i en engelsk versjon i forfatterens levetid, riktig nok anonymt, under tittelen *The Reflector: Representing Human Affairs, as they are; and may be improved* (1750). Som vi skal se nedenfor, er denne sannsynligvis, som den nederlandske, en sekundærvariant basert på den første tyske variant. *The Reflector* var kanskje ingen kommersiell suksess, ettersom forlaget forsøker å selge samme opplag igjen tolv år senere, nå med ny tittelside, *The Tablet, or Picture of Real Life; Justly representing, as in a Looking-Glass, the Virtues and Vices, Fopperies and Fooleries, Masks and Mummeries of the Age. With the true Characters Of the Wise and Good* (1762). Heller ikke her er det

---

1 Takk til kollegaer i Holbergprosjektet, og særlig Knud Haakonssen og Sebastian Olden-Jørgensen, for nyttige innspill til en tidlig versjon av denne artikkelen.

2 Oversettelsene er diskutert nedenfor, se ellers H. Ehrencron-Müller 1933. *Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814*. Bind 10, 1: *Bibliografi over Holbergs Skrifter*, s. 312-55. *Ludwig Holbergs Moralsche Abhandlungen*. Copenhagen und Leipzig, 1744. *Ludwig Holbergs Moralsche Gedanken*. Leipzig 1744 og 1753, oversatt av Caspar Reichard. *De Deensche Spectator* oversatt av Steeve van Esveldt, Amsterdam 1748. København 1749: *Pensées Morales*, oversatt av Jean-Baptiste Desroches de Partenay.

navngitt noen forfatter eller redaktør, men det signaliseres noe tydeligere at det dreier seg om en kompilasjon i tittelsidens undertekst som kaller det »a select set of essays«: »In a Select Set of Essays, Serious and Jocose, upon the most interesting Subjects. Address'd to those who dare to think for themselves, and attempt, in Earnest, to improve Mankind«. Den videre spredning av essayene er kanskje ikke så iøynefallende, men det kan nevnes at man finner 40 tekstutdrag fra *The Reflector* tatt med blant de over tusen teksteksemplere i den senere essaykompilasjonen *The Pocket Lacon* (1836-38). Vi skal komme tilbake til tekstens virkningshistorie nedenfor, men la oss første beskrive *The Reflector*, og hvordan den forholder seg til Holbergs tekst.

The Reflector

The Reflector er på 371 sider, satt opp som en rekke tematiske underkapitler ordnet i fire hoveddeler (»Sections«):

I Of Literature and Education (i-xvi)

II Of Intercourse and Business (i-xv)

III Of Government and Laws (i-vii)

IV Of Religion and Revelation (i-ix).

I en utførlig innholdsfortegnelse er disse fire seksjonene igjen delt inn i til sammen 47 tematiske underkapitler som igjen er delt opp i 386 temaer man finner igjen som margtekst utover boken. Noen slik tematisk inndeling etter overskrifter finner man ikke i *Moralske Tanker*, der overskriften består av de første linjer fra det latinske epigram som danner utgangspunkt for hvert essay. Den engelske utgaven kan slik sies å imøtekomme et behov for innholdsoversikt, et hjelpemiddel som er påfallende fraværende i Holbergs bok, som tvert imot ved sin manglende navigerbarhet demonstrativt motarbeider muligheten av å fungere som moralsk oppslagsverk.³

The Reflector er altså ikke en ren oversettelse, men snarere en grundig kompilasjon som også i høy grad omkalfatrer og systematiserer innholdet i Holbergs subjektivt springende essaysamling. Henvisningene til de latinske epigrammer er tatt ut, og flere steder er ett underkapittel sydd sammen av ulike essays fra *MT* uten at dette går frem av den engelske teksten. Rekkefølgen på Holbergs essays er

---

3 Senere utgaver har også følt behov for en tydeligere tematisk angivelse slik man finner i innholdsregisteret både i Billeskov Jansens utgave fra 1943 og i ny utgave 1992 (med Hunosøe).

også endret. For eksempel er det siste kapitlet i *The Reflector*, IV, ix, »Of the Veneration due to God«, en oversettelse av det kjente *MTI*, 100 der Holberg bringer teologikritikken i det radikale sitatet fra den franske teolog og filosof Pierre Charon om at man ikke skal disputere om Guds vesen. Det sier noe om tidens kompilasjonspraksis at Holberg på sin side har sakset sitatet fra Pierre Bayle, som Billeskov Jansen har vist i notene til sin utgave av *Moralske Tanker*. Dette er blant Holbergs mest radikale og teologikritiske tekster, og slik avsluttes *The Reflector* på en måte som kan sies å øke dens teologikritiske profil i forhold til Holbergs danske tekst, men det er ikke grunnlag for å si at *The Reflector* representerer en gjennomgående radikalisert versjon av Holberg. Som vi nedenfor skal se, er det en annen form for ideologisk forskyvning som preger denne kompilasjon.

En rekke andre tilpasninger av *Moralske Tanker* finnes i form av så vel strykninger som tillegg. Tekstens »I« og »we« er tilpasset en engelsk lesergruppe. Mange latinske og franske sitater er tatt ut (men ikke alle). I det hele tatt bærer dette preg av å være en svært gjennomarbeidet og nøye uttenkt kulturell tilpasning til et nytt publikum og i henhold til et nytt ideal om systematikk og sammenheng.

Forfatterskapsreferanser beholdt og strøket

Men hva skjer med de mange ganger Holberg viser til sitt eget forfatterskap? *Moralske Tanker* har stadige forfatterskapsinterne henvisninger, og disse finnes delvis igjen i *The Reflector*. Av og til skrives de ut, som når kapittel »I, v. Of the Ignorant and Skilful« åpner med »Tumid and pompous Promises commonly proceed from Imposture, or Ignorance« (s. 47). Denne teksten er oversettelse av Holbergs velkjente glansnummer »Store og prægtige Løfter« (*MTI*, 86) der Holberg alluderer til så vel *Den politiske Kandstøber* som til Per Degn:

Hvis den politiske Kandestøber havde examineret sin egen U-duelighed, havde han ikke taget sig paa at præsidere i Raadet. Derfor seer man dagligen de vankundigste Folk at galopere til Embeder, da de dueligste ofte lade sig trekke dertil. Finder man en Knude udi Theologien, da leer en Klokke eller Landsbye-Degn deraf: de Vanskeligheder, hvorover de grundigste Theologi sveede, ere for ham ingen Vanskeligheder. (*MT*, s. 123f.)

The Reflector utelater de direkte allusjonene, ettersom et engelsk publikum ikke kan forutsettes å ha kjennskap til Holbergs komedier:

And if Political Tradesman, and sorry Scriblers, knew their own Folly, they would not prescribe to Ministers. Yet we frequently see the most unexperienced People promoted to Places and Offices, by their own forward Ignorance and Importunity; whilst the best qualified often keep back, and require to be importuned before they will accept of an Office. If a Difficulty be found in Divinity, an ignorant Schoolmaster will laugh at the learned Divine, who labours to explain it; because superficial Scholars take Doubts and Scruples for Folly and Stupidity. (*The Reflector*, s. 48)

Her er verken kandstøbere eller degner igjen, men strukturen ellers beholdes. *The Reflector* mangler imidlertid ikke alle Holbergs referanser til eget forfatterskap. Særlig henvisningene til romanen *Niels Klim* blir ofte gjengitt i *The Reflector*, men uten at Holberg fremstår som forfatter.⁴ *The Reflector* anvender hele tiden et personlig pronomen »I« som ofte faller sammen med »jeg« i Holbergs tekst, men som omhyggelig unngår de steder der Holberg knytter »jeg« til sin rolle som forfatter av andre tekster som i: »Jeg haver viset paa et andet Sted udi mine Skrifter«, eller som i I, 27 der Holberg (*MT*, s. 63-64) kommenterer resepsjonen av egne arbeider. Disse avsnittene finner man ikke igjen i *The Reflector*. Det går altså ikke direkte frem i *The Reflector* at »I« refererer til en som også er forfatteren av *Niels Klim*, selv om denne romanen figurerer mange steder. Man kan likevel se at den nordiske referanserammen til en viss grad overlever, slik at *The Reflector* for eksempel viderebringer den tvilsomme hypotese om at »Noah's Ark (...) have rested upon Doverfield« (s. 129) i »XV On History«, som ellers følger det sentrale historieessay *MT* III, 91 med relativt store justeringer underveis. Riktignok er »Doverfield« her anglisert til »Doverfield«, som kanskje vil kunne forvirre engelske lesere.

Innlagte forfatterskapsreferanser

Et påfallende eksempel på bruken av *Niels Klim* finner man i I, viii »Of Authors and Censors« (*The Reflector*, s. 62ff.) hvor kompilasjonen generelt er nokså fri. Teksten inneholder særlig seksjoner fra *MT* I, 27, »En gammel Skribent siger heel artig«, blant annet anekdoten om muldvarpen som fikk briller og sammenlikningen mellom visse typer lesere og »Cabbalister, der

---

4 Jf. for eksempel I, ii »Of Writings designed to improve Morality« (16).

ved daarlige og arbitraire Forklaringer kand gjøre af et Ord hvad de ville« (s. 66). Her kan vi imidlertid bemerke at *The Reflector* for egen regning eksplicerer det som hos Holberg er en skjult henvisning til *Niels Klim*:

Jealous, weak, and suspicious Readers, are a Kind of Cabbalists, who, by their own self-applauding Explanations, can make a Word speak what they please; or like those subterraneous Gentry, Klim's Maccati, whose Eyes were so sharp, that they could see Freckles, but not the Face; the smallest Faults, but not the Subject. (s. 64)

Denne referansen til »Makkatti« i *Niels Klim* finnes ikke tilsvarende sted i *MT I*, 27, hvor Holberg skriver: »eller som de underjordiske Folk, der formedelst Synets Skarphed kunde see Blommen udi et Eg, men ikke Skallet, ja der vare ligesom blinde af formeget Syn« (*MT I*, 27, s. 66f.). Kompilatoren har gjenkjent og tydeliggjort denne allusjonen til *Niels Klim*, hvilket tyder på at han har intimt kjennskap til Holbergs tekster. *Niels Klim* forelå jo også ganske riktig for lengst i en engelsk oversettelse. Kompilatoren må altså være vel bevandret i det Holbergske tekstunivers.

Et annet eksempel på denne innforståtte, meddiktende holdning til Holbergs forfatterskap finner man i I, ii der *The Reflector* tar inn det Holberg skriver om Grotius – ikke i »Forberedelse« fra *Moralske Tanker*, som her ellers skrives av, men hentet fra *Tredje levnetsbrev*, som var kommet ut på latin i 1743 og utgitt i tysk oversettelse 1745 (jf. Ehrencron-Müller X, s. 121):

I must indeed confess, that my Taste in Books is odd, and almost singular, so that I am thoroughly pleased with very few; and yet I have a general Love for the Sciences. The middling Authors are nauseous to me; and I had rather read Fairy-Tales than an Author who writes below his Subject. This Taste of mine has obliged me to read the best Books over and over again; in which I have found great Delight, and never grew tired. Grotius, de Jure Belli ac Pacis, is a great Favourite of mine; and still has all the Charms of Novelty, tho' I have read him hundreds of times. This extraordinary Man, who improved the Doctrine of Morality, has been followed by Numbers; but, in my Opinion, not one has arrived at his Perfection. (*The Reflector*, s. 24)

En tredje Holberg-tekst som flettes inn ulike steder, er *Heltindehistorier*, som dukker opp i »III, 7 Of good Government«, som, noe forkortet, er hentet fra *Heltindehistoriers* »Forberedelse« til sammenligningen av

Margreta og Elisabeth. *Heltindehistorier* kom på dansk i 1745 og i tysk oversettelse 1746 (jf. Ehrencron-Müller 1933, s. 368). Her formuleres blant annet Holbergs pragmatiske tese om at styreformen ikke er så viktig så lenge regentene er fornuftige, hvilket altså gjentas i *The Reflector*. Vi står altså ikke overfor en hastig utført og tilfeldig kompilasjon, men et grundig og systematisk prosjekt som forutsetter god kjennskap til Holbergs forfatterskap – i alle fall til de deler som forelå i tysk oversettelse.

Forfatterspørsmålet

Hvem står bak *The Reflector*? Denne essaysamlingen publiseres anonymt; det er intet forfatternavn på forsiden, men på et eksemplar fra Bodleian library⁵ er det påført med udatert hånd »By Dr. Peter Shaw«. Denne forfatterattribusjonen går igjen i alle senere referanser og biblioteklister, selv om Shaw enkelte steder settes mer forsiktig som »editor«. Det har ikke lyktes meg å finne hvor Shaw første gang nevnes som forfatter til denne teksten og på hvilket grunnlag.

Peter Shaws navn er overalt så knyttet til *The Reflector* (og *The Tablet*) at det er lett å glemme at denne engelske versjonen jo faktisk er anonym, og at Shaw selv slett ikke har satt navnet sitt på det, verken som forfatter eller redaktør. *The Reflector* har et navnløst, kort forord der det nettopp ser ut som et poeng å sette forfatterinstansen i spill:

To the AUTHOR. SIR, I Persuade myself neither the Public nor you will be displeas'd at my returning, in this Shape, your own Work into your Hand. No Author, that I know of, has wrote more usefully than yourself; or shewn a greater Regard to the Welfare of Mankind. As you are so happily qualified, I, with Pleasure, present this Taste of you to the Reader, and am, SIR, *Your most obliged and most humble Servant*, The Publisher.⁶

---

5 Dette eksemplaret er tilgjengelig på Google Books.

6 Man kan merke seg at det er en viss parallellitet mellom denne dedikasjonen og liknende paratekst man finner i enkelte andre av Shaws publikasjoner, der Shaw har brukt sitt eget navn (»Three essays on artificial philosophy« (1731), »An Enquiry into the Contents, Virtues, and Uses, of the Scarborough Spaw-Waters« (1734), »Chemical Lectures« (1733/1755)). Men om »The Author« i dedikasjonen er satt i stedet for Holbergs navn, betyr ikke det at Holberg faktisk har mottatt eller kjent til dette verket.

Det samme forordet står i den senere versjonen, *The Tablet*. Selv om vi her møter en »Author« og et formidlende »I«, som er »Publisher« i tilsynelatende kommunikasjon med forfatteren, står det ingen steder nevnt hvem »The Author«, som får »your own Work into your Hand«, er. Og hvem viser underskriveren, »The Publisher«, til? Riktig nok er forlaget angitt på forsiden »Printed for T[homas] Longman, in Pater-noster-Row«, men det er ingen tradisjon for at forleggeren, i dette tilfellet Longman, skulle skrive en slik hilsen.⁷ Verket er ellers utgitt anonymt, men på ett eksemplar finnes altså denne håndskrevne forfatterattribusjon. Hvor kom da Shaw inn i bildet – hvor avsløres det at han er forfatteren?

Shaws navn dukker riktig nok opp i *The Reflector*, og det på aller siste linje i boken. Der står det faktisk: »By Peter Shaw, Physician at Scarborough«. Denne forfattertilvisningen er imidlertid bare del av en annonsetekst og viser tilbake til den avsluttende boklisten »Books printed for Thomas Longman« (*The Reflector*, s. 372), der Shaws verk *A new Practice of Physic* er siste oppførsel. Det ville altså være ufortjent om Shaw nå skulle fremstå som plagiator; han har ikke tatt æren for dette skriftet. Kan vi da anta at Shaw slett ikke har noe å gjøre med *The Reflector*, annet enn at han tilfeldigvis publiserte sine bøker på samme forlag?

Argumenter for Shaw

Rent bortsett fra at det altså faktisk foreligger en sirlig påtegning av hans navn og en tradisjon for at han er redaktør/forfatter, finnes også andre argumenter for at det er Peter Shaw som står bak kompilasjonen av Holbergs tekst. Disse argumenter er: 1) at det er en innledende tekstpassasje som viser til Bacon/Verulam, en kontekst vi skal se er nærliggende for Shaw, 2) at metoden med kompilering og systematisering er den samme som Shaw hadde gjennomført i flere andre tilfeller, 3) at Shaw altså selv utgir sine ting på samme forlag og må stå i nær forbindelse med dette (Longman in Pater-noster-Row). De to første av disse punkter kan utdypes noe:

Til punkt 1) Innledningsvis i *The Reflector* finnes noen sider som ikke har forelegg i *Moralske Tanker* eller andre steder i Holbergs forfatterskap. Disse sidene har innhold som en innledning, men er skrevet inn

---

7 Arkivet til forlaget The Longman Group er delvis bevart, men den angjeldende spesialsamling ved biblioteket i Reading oppgir på epost at man ikke der vil kunne finne dokumenter fra denne tidlige perioden som kunne kaste lys over denne utgivelsens bakgrunn.

i samlingen som ett blant andre essays under tittelen »I. Scheme of the Work« (s. 1-11). I og for seg er det naturlig at dette ikke kan knyttes til Holberg, ettersom den overordnede planen for *The Reflector* jo er en annen enn i *MT*. Det dreier seg om en refleksjon omkring moralens nytte, særlig i forhold til »young Gentlemen«. Ganske i Holbergs ånd diskuteres også historiens nytte i denne moralske sammenhengen, men hovedargumentet i innledningen er ikke holbergsk i sin tendens, for det handler om muligheten av å lage et universelt moralsk system etter naturvitenskapelig forbilde:

In order to improve Morality, we might perhaps do well to imitate the Procedure of Astronomers and Natural Philosophers, who first note the Motions, Phænomena, and Properties of Bodies, in the Way of careful Observation; so as to fix and determine the Facts and Laws of Nature, by Sense and repeated Experience; till these Facts and Laws are thoroughly established as Truths to build with. (s. 6-7)

I møtet med Holbergs personlige og lett kaotiske *Moralske Tanker*, kommer Shaw med en tidlig formulering av et enhetsvitenskapelig ideal for natur- og moralforskning som passer godt med hans program i andre utgivelser (se nedenfor). Holbergs forestilling om et »moralsk system« materialiserer seg aldri på lignende måte.⁸ For forfatterattribusjonen er det også vesentlig at denne innledningsteksten bringer et langt sitat fra »Verulam de Sapia Veterum« (*The Reflector*, s. 3-4), »Verulam« altså vil si Lord Bacon. Bacon trekkes også frem som forbilledlig senere i teksten. Som Billeskov Jansen har påpekt i *Holberg som epigrammatiker og essayist*, er det et påfallende fravær av Bacon-referanser i Holbergs forfatterskap, som ellers flere steder kan se ut som om det er påvirket av denne engelske filosof, historiker og essayist.⁹ Når denne sammenhengen mellom Holberg og Bacon likevel indirekte oppstår i *The Reflector*, er det noe som passer godt til Peter Shaws referanseramme; han har nemlig tidligere gjort noe lignende med Bacons essays – hvilket bringer oss over til det andre argumentet.

---

8 Holbergs eklektisisme og ikke minst hans uklare systembegrep er et gjennomgående poeng i Holberg-forskningen fra Selmer og Billeskov Jansen til Langslet. Se Sejersted i Haakonssen og Olden-Jørgensen (eds). *Ludvig Holberg* (forthcoming).

9 Se diskusjon om Billeskov Jansens metode i Eiliv Vinje 2000. *Eit språk som ikkje passar. Epideiktiske element i Holbergs reflekterande prosa*, s. 60f.

2) Shaw har systematisert flere andre forfatterskap å liknende måte. Han er ikke minst kjent for sin utgave av Francis Bacons essays. Som kommentatoren Montague skriver i 1831-utgaven av *The Works of Bacon* (Preface, vi-vii), hadde Shaw i en 1733-utgave av Bacons filosofiske arbeider endret rekkefølge og flyttet seksjoner av tekst, samtidig som han kuttet ut sammenhengen mellom Bacons essays og aforismer. Faktisk kan den innledende innholdsfortegnelsen i Shaws Bacon-utgave minne ikke så lite om den detaljerte tematiske oversikten man finner i *The Reflector*. Montagues lett sarkastiske beskrivelse av Shaws »methodization« kunne like gjerne dreie seg om det som har skjedd med Holbergs *Moralske Tanker*:

Dr. Shaw, who was a great admirer of Lord Bacon, seems to have laboured under a diseased love of arrangement, by which he was induced to deviate from the order of the publications by Lord Bacon, and to adopt his own method. This may be seen in almost every part of his edition, but particularly in his edition of the Essays, and the *Novum Organum*, which is divided and subdivided into sections, with a perplexing alteration, without an explanation of the numbers of the Aphorisms. (Montague 1831, »Preface«, vi)

Shaw's »diseased love of arrangement« virker riktig nok sykelig for ettertiden, men reflekterer en tro på rasjonell systematisering av kunnskap på 1700-tallet. Dette er for Shaw ikke et plagiatarbeid, men en reflektert metode for å tilgjengeliggjøre og tilpasse et krevende tekstkorpus. Han vil gi »a methodical English edition«, som Shaw selv skriver i forhold til sitt arbeid med Bacon:

The design of these volumes is to give a methodical English edition of his Philosophical works, fitted for a commodious and ready perusal; (...) The method observed in thus rendering them into English, is not that of direct translation (which might have left them more obscure than they are; and no way suited to this design); but a kind of open version, which endeavours to express, in modern English, the sense of the author, clear, full, and strong; though without deviating from him, and, if possible, without losing of his spirit, force, or energy. (Shaw 1733, s. vii)¹⁰

---

10 Shaw »General Preface« i *The Philosophical Works of Francis Bacon*, bd I, s. vii. I tredje bind av Bacon-utgaven forsvarete Shaw igjen sin metode ut fra forutsetningen om at Bacons arbeid representerer et første stadium av innsamling som ettertiden må systematisere. Shaw »Preface« i bd III av *The Philosophical Works of Francis Bacon, Baron of Verulam (...) Methodized, and made English, from the Originals*. London 1733. s. v-vii.

Shaw endrer for å bevare, ikke bare meningen, sier han, men også forfatterens ånd og kraft. Når konteksten for Shaw er en annen enn på Bacons tid, må teksten endres for å gi samme inntrykk. Samtidig innebærer denne tilpasningen en utelatelse av tekst som peker mot forfatterens privatsfære, som ikke lenger finnes:

The liberty sometimes taken, not of abridging (for just and perfect writings are incapable of abridgement), but of dropping, or leaving out, some parts of the author's writings, may require greater excuse. But this was done in order to shorten the works, whose length has proved one discouragement to their being read. And regard has been had to omit none of the philosophical matter; but only certain personal addresses, compliments, exordiums, and the like; for as the reasons and ends, for which these were originally made, subsist no longer, it was thought superfluous to continue such particularities, in a work of the general nature (ibid.)

Det er et åpenbart rettferdiggjøringsbehov i Shaws nokså ambivalente diskusjon av hva som kan og bør endres for å bevare originalens kvaliteter. Til syvende og sist handler det om en systematisering og modernisering der preget av tilfeldig innsamling og det personlige elementet er fjernet i det som for Shaw nå er »a work of general nature«. Det subjektive skal bli objektivt. Shaw hadde allerede i 1725 laget en lignende utgave av en annen essayistisk naturforsker og filosof fra 1600-tallet, Robert Boyle. Shaw selv var medisiner og hadde en særlig interesse for systematisering av tidens tidlige naturforskning, og atter en liknende behandling hadde han underlagt medisineren Boerhaaves verk, redigert og utgitt som »A new Method of Chemistry« i 1727. Også denne har møtt ettertidens sarkastiske dom over rasjonalistisk hybrid:

Explaining that this was based on a work which had taken Boerhaave years to put into any acceptable form, they [Shaw og medredaktør] compared the book to a neglected child and cast themselves in 'the office of the natural parent'. This, they asserted, was more than a mere translation: 'we adjusted and composed its dislocated parts; pared off the redundant ones; dress'd it a-new; nay, and adorn'd and enrich'd it' (Yeo 2001, s. 207)

Vellykket eller ikke, det dreier seg altså om en omfattende og konsistent innsats for systematisering av essayistisk og eklektisk forskning innenfor

moral, historie og naturvitenskap. Holberg kommer her i celebret selskap. Shaw er imidlertid alltid åpen omkring sin metode, utgir seg aldri for »author« og er klar over at det kunne være problemer knyttet til forfatterinstansen. Det har også åpenbart vært interesse og forståelse for denne formen for formidling. Som en kommentator på 1800-tallet uttrykker det om Shaw:

he [Shaw] appears among the most eminent and extensively useful of those Writers to whom the English Reader is indebted, for more ready access to, and communication of, the knowledge contained in the works of the illustrious Fathers of Science of our own Country, as well as for affording the means of acquaintance with the principal improvements in science of those more recent Authors who have eminently distinguished themselves in other Parts of Europe (Nichols 1812, s. 764)

Shaws praksis har i nyere tid vært tolket som typisk for sin tid. I *This is Enlightenment* (2010) trekker Clifford Siskin og William Warner frem Shaws systematiserende kompilasjon av Bacon som et eksempel på Opplysningen som »mediation«; en særlig form for videreføring av ideer fra foregående århundrer. De nevner ikke hans arbeid med Holberg, men selv om det i forhold til Holberg dreier seg om en nesten samtidig tekst, viser Shaws kompilasjon også her spenningen mellom på den ene siden en eklektisk, essayistisk og antisystematisk tenkning slik Holberg representerer den, og på den annen side en rasjonalistisk tro på det helhetlige system og orden – som Shaw synes å stå for.

Dessverre kan jeg ikke se at Nichols eksplisitt kommenterer vår Holberg blant disse »more recent Authors in other Parts of Europe« som Shaw har formidlet. Forskjellen på *The Reflector* og disse andre nevnte utgivelser er at tidligere har Shaw fremstått som redaktør og oversetter, mens den originale forfatteren også har figurert på tittelsiden. Denne forskjellen kan på den ene siden forklares med at Shaws posisjon er mer solid i 1750, slik at han ikke trenger eller en gang ønsker å knyttes til slike utgivelser. Et annet moment kunne være at redaktørens navn også straks ville aktualisere den opprinnelige forfatterens identitet. Kan det være at Shaw ikke nevner seg selv fordi han ikke vil nevne Holbergs navn? Kanskje var ikke det at forfatteren var en dansk baron noe godt salgsargument for et engelsk publikum? Av andre mulige grunner kunne man tenke seg at Holberg skulle holdes uvitende om utgivelsen? Eller kan man tenke seg at Holberg visste om prosjektet, men ønsket anonymitet, slik dedikasjonen kunne gi inntrykk av?

Motivet for anonymiteten forblir uklart, men konklusjonen må være at det er sannsynlig at det var Shaw som sto bak *The Reflector*, at han nok en gang har gjennomført sin systematiserende redigering og skapt en »methodical English Edition« av Holbergs moralske forfatterskap med utgangspunkt i *Moralske Tanker*, men med et sideblikk til andre tilgjengelige verk. Dedikasjonen er da skrevet av Shaw, men med en intendert uklarhet omkring identiteten til »publisher« og »author«. At forordets »the Author« skal få verket i sine egne hender, antyder en relasjon mellom disse to, men kan like gjerne være del av identitetsleken Shaw her iscenesetter. Shaw har naturligvis visst hvem han her kompilerer og systematiserer, men Holbergs egen eventuelle rolle i forhold til utgivelsen kjenner vi ikke, han kan godt ha vært helt uvitende i forhold til det hele.

Dessverre må man si at det her finner sted en kollisjon mellom ulike gemytter som nok får uheldige konsekvenser for tekstens kvalitet. Den rasjonalistiske grunnholdning og lengsel etter større klarhet som er et gjennomgående trekk i Shaws adaptasjon, kommer ofte både stilistisk og innholdsmessig på bekostning av det litterære, ironiske og uavgjorte som kjennetegner Holbergs essayistiske skrivemåte i *Moralske Tanker*. Mange eksempler, ikke minst de litt dristige, utelates, og i oppsummeringen av essayene ser man rett som det er at Shaw skriver inn en snusfornuftig og entydig moral der Holberg holder et moralsk dilemma åpent. Et påfallende eksempel på dette er »II, v. Of Taste«, som er en sammenslåing av *MT* II, 2 og *MT* III, 105. Etter å ha fulgt Holbergs relativistiske sjonglering med smaksbegrepet, setter Shaw (1750, s. 182) inn en vending »To be more serious« og omformulerer Holbergs åpenhet i en moraliserende konklusjon. Også i Holbergs tekst er det riktig nok en viss ambivalens omkring moralen, men la oss ta som eksempel at han i åpningsessayet presiserer at han ikke vil beskrive og kritisere laster, men »vise selsomhed« og menneskelig irrasjonalitet:

saasom mit Forsæt herved ikke haver været at beskrive disse tvende Lyder, hvorved kunde gives Anledning til at opkaage, hvad utalige andre Skribentere herom have anført, men at vise begge Lyders Selsomhed, og at aldeles ingen Motiv kand findes til den Riges Karrighed og den Fattiges Ødselhed (*MT* I, 38)

Dette avsnittet er blant det Shaw utelater, og i stedet setter han en tydelig moralsk konklusjon når han ellers gjengir Holbergs tekster ganske ordrett langt ute i *The Reflector* (»II, X. Of Avarice and Extravagance«). For Shaw

er det nettopp beskrivelsen og kritikken av laster som er hovedpoenget, slik at Holbergs fine ironi dessverre svært ofte går tapt for engelske lesere. Til gjengjeld får han – eller altså denne tørrere versjonen av ham – en viss utbredelse.

Virkningshistorien til *Moralske Tanker* via *The Reflector*

Sammenhengen mellom Holberg og Peter Shaw er riktig nok tidligere omtalt. I forskningen rundt romanen *Pamela* av Samuel Richardson har Peter Shaw blitt trukket frem for skillet mellom »pamelister og anti-pamelister«. Thomas Keymer og Peter Sabor bringer et lengre utdrag fra Shaws engelske versjon av Holbergs refleksjon om pamelister i boken *Pamela in the Marketplace* (2005, s. 9) og påpeker at Holberg er den egentlige opphavsmann til dette.¹¹ Holbergs korte Pamela-refleksjon fra *Moralske Tanker* har dermed hatt et nedslag i Richardson-forskningen som et slående uttrykk for datidens refleksjon om resepsjonen av romanen. Det ser imidlertid ikke ut til at denne forskningstradisjonen har forfulgt den generelle sammenhengen mellom *The Reflector* og *Moralske Tanker*.

Selv om *The Reflector* ikke er noe klassisk verk i engelsk teksthistorie, nevnes det også i andre tematiske sammenhenger enn romanen *Pamela*, og de siterte passasjer kan alltid føres tilbake til Holbergs forfatterskap og må derfor ses som en del av Holbergresepsjonen. Sannsynligvis har det bare vært en fordel at formuleringene ikke var direkte knyttet til en dansk baron når de skulle trekkes frem i engelsk sammenheng.

Satirerefleksjonen

En viss, om enn enda mer perifer rolle spiller *The Reflector* og Peter Shaw i den metalitterære refleksjonen om satirer. Et eksempel er Bertrand A. Goldgars artikkel »Satires on Man and The Dignity of Human Nature« som siterer Shaw som opphavsmann til en refleksjon over dette temaet.¹²

---

11 Påpekningen av det man har oppfattet som Shaws Holberg-plagiat går tilbake til Richardson-forskeren A.D. McKillop 1936. Se også Richard Gooding »*Pamela, Shamela, and the Politics of the Pamela Vogue*« 1995, note 1, som peker på Holberg som opphav til Shaws refleksjon.

12 *PMLA* Vol. 80, No. 5 (1965), s. 535-541.

Poenget er velkjent fra Holberg: at satirer bør være generelle og ikke rettet mot individuelle personer:

Or again, to take an example from the other camp, the physician Peter Shaw, in a work first issued in 1750, views general satire as the only lawful kind: »A Satyr that has human Nature for its Object, is innocent; that which aim at a Nation is more innocent than that which touches a Family; and that which touches a Family, more innocent than that which strikes at a single Person«. (Goldgar 1965, s. 538, som henter sitatet fra *The Tablet*, 1762, s. 85)

Formuleringen, som tilskrives Shaw, kjenner man igjen fra *Moralske Tanker*:

De tilladelige Satyres ere de, som ere almindelige, og ikke sigte paa Personer i sær. En Satyre, som angriber det heele Menneskelige Kion, er uskyldigere end den, der sigter paa en vis Nation; en der sigter paa en heel Nation, er uskyldigere end den, der angaaer en Familie; og denne igjen mindre end den, der angriber visse Personer. (MT I 160, s. 211)

Essayet om satire i *The Reflector* (I, xi »Of Satyr and Panegyric; Praise and Blame«) som ligger under her, følger Holbergs I, 160, »Om Last og Roes« i *Moralske Tanker* setning for setning, men der Holberg stopper i sitt essay, fortsetter *The Reflector* på flere sider (s. 90-93) med refleksjoner. Denne delen er imidlertid også hentet fra Holbergs bok, men fra et ganske annet sted i *Moralske Tanker*, nemlig IV, 116, »Maadelig Roes«. *The Reflector* binder disse beslektede tematikkene sammen med setningen: »Praise and Blame, in private Life, are nearly related to Panegyric and Satyr« (s. 90). Denne formen for sammenklipping er et gjennomgående trekk ved denne kompilasjon og er ett av flere indisier på at kompilatoren arbeider svært planmessig og systematisk med tekstene ut fra en tett kjennskap til Holbergs tekst.

Det psykosomatiske

Peter Shaw var selv lege, og om hans forhold til Pamela-forskningen og til satireteorien er perifert, er hans navn noe mer kjent innenfor medisinsk historie. Et eksempel er boken *Hysteria beyond Freud* (1993), der forfatterne skriver om den begynnende sensibilitet i det 18de århundre,

og hvordan denne henger sammen med den medisinske interessen for forholdet mellom innbilningskraft og sykdom, altså det vi i dag kaller psykosomatiske sammenhenger. Det tidligste eksempelet som trekkes frem på en engelsk lege som vektlegger dette, er nettopp Peter Shaw, George IIs personlige lege, og det relevante sitatet er hentet fra *The Reflector*:

As soon as the imagination was aroused or disturbed, even in the most imperceptible way, somatic change was indicated. Of this sequence, the physicians had been certain from the mid-eighteenth century, if not earlier. »It appears almost incredible,« Peter Shaw, His Majesty George II's Physician Extraordinary and the English champion of chemical applications in medicine, wrote in *The Reflector: Representing Human Affairs, As They Are: and may be improved* (1750, number 228), »what great Effects the Imagination has upon Patients« (Gilman et al., 1993, s. 268)

Også i flere andre verk- og sitatsamlinger med medisinsk-historisk innhold finner man gjengivelser av *The Reflectors* sitatvennlige og poengterte formuleringer om psykosomatiske forhold tilskrevet Peter Shaw. Holberg-forskningen har mange ganger påpekt hvordan sammenhengen mellom imaginasjon og sykdom er et tilbakevendende tema hos Holberg, både som teoretisk prinsipp, paradoks ide og i forhold til hans personlige og til tider kroppsnære selvframstilling. Selve tematikken er ikke svært original; Holbergs slående formuleringer omkring dette har bakgrunn i en utbredt medisinsk tradisjon som finnes mange steder i perioden.¹³ Sammenhengen mellom psyke og kropp kan knyttes til en teologisk konservativ vilje til å påpeke sjelens virkninger, og kan også knyttes til tidens fremvoksende eklektiske vitenskapsideal. Shaw hadde selv gitt et originalt bidrag til denne tradisjonen med verket *The Juice of the Grape*, som drøftet vinens gode virkning med psykosomatiske elementer. Når det gjelder den prinsipielle passasjen Gilman et al. siterer, oversetter imidlertid Shaw direkte fra Holberg. I *The Reflector* lyder i den større sammenheng slik:

---

¹³ Se Eivind Tjønneland (2005) som i likhet med Sander et al. påpeker »innbildningskraftens sentrale plass i den medisinske litteraturen på første halvdel av 1700-tallet« (s. 339) og argumenterer for Mandeville som hovedkilde til Holbergs essay om hypokondri i *Den mangfoldige Holberg*.

Many Diseases arise from a perverted Imagination; and some of them are cured by affecting the Imagination only. It appears almost incredible, what great Effects the Imagination has upon Patients; but especially those of a particular Turn and Make. The famous Chymist, Franciscus Borri, cured all Diseases, for some time; and rose to such Height of Reputation, that Patients were carried from Paris to Amsterdam to be cured by him. But, when it came to be observed that he cured only those who had a strong Imagination, his Credit sunk at once; and he worked no more Wonders. (Shaw 1750, II, xiii »Of Physic and Physicians«, s. 228)

I Holbergs *MT* III, 87 het det seks år før Shaw:

Saasom adskillige Sygdomme reise sig af Imagination, saa cureres ogsaa adskillige derved. Hvad Virkning Imaginationen kand gjøre hos Patienter, er fast utroeligt. Den bekiendte Chymicus Franciscus Borri curede en Tiid lang alle Sygdomme, og derudover kom i saadan Reputation, at Patienter lode sig bære fra Paris til Amsterdam, for der at blive curede af ham. Men, som man omsider merkede, at han ikke kunde hielpe uden dem, som havde en stærk Imagination, og hans Credit begyndte engang at falde, kunde han siden ingen curere (Holberg 1744, s. 517)

Så langt er det klart at Shaws tekst følger tett på Holbergs. Noe mer uklart blir det i fortsettelsen, når det handler om engelske forhold:

The same Thing happened to an irish Quack, Greterix, called the Strocker, who, for a while, performed miraculous Cures, in London; but upon the sudden Fall of his Reputation, his Skill deserted him (ibid.)

Hos Holberg savner man navnet og kallenavnet til denne kvakksalveren:

Det samme fortælles om en Irlandsk Qvaksalver, der til en Tiid gjorde forunderlige Curer udi London; men, da hans Reputation engang ved en Hændelse faldt, faldt og hans heele Konst tillige med (ibid.)

Oversettelsen er altså i dette tilfellet mer presis enn originalen. Shaw nevner navnet og kallenavnet på denne irlenderen som Holberg alluderte til. Det er uvanlig at kompilatoren kan legge til slike detaljer i den teksten

han kompilerer. Her kan man lure på om kan hende Shaw og Holberg forholder seg til en tredje, ukjent kilde, og at de gjengir denne med ulik grad av nøyaktighet. Det har imidlertid ikke vært lett å finne noen eldre kilde som nevner kvakksalveren Greterix. Shaws presisering er en av mange tilretteleggelser for et engelsk publikum, men det viser også en påfallende nærhet mellom referanserammen til den danske forfatter og hans engelske kompilator. Det blir i slike øyeblikk av felles referanseramme fristende å spørre om Holberg kjenner kompilatoren og om de har diskutert oversettelsens detaljer? Den gåten som i så fall reiser seg, er jo hvorfor ingen av de to nevner dette med et ord noe sted.

Livet er en scene

Et annet sted der det synes som den engelske teksten tydeliggjør en underpilt engelsk kontekst i Holbergs tekst, er »Section I chapter III: A sketch of human life«. Dette er en oversettelse av det livstrette og deprimerede essay *MT* III, 46, der livet sammenliknes med en tragedie – ett av de tekststeder som er vesentlige for Holbergs eksistensielle teatermetaforikk. Men på det stedet der Holberg skriver »Saadan er Tilstanden ved Fødselen, og udi de spæde Aar, og ligesom Tragoediens første Act« (s. 469) blir det i den engelske versjonen vist til Shakespeare: »This is the State of a Child, in his tender Years; and makes the first Act of the Tragedy, as *Shakespeare* describes it«. Bakgrunnen er den berømte »verden er en scene«-talen i Shakespeares *As you like it*.¹⁴ Begge tekstene forfølger denne livsallegorien, men den engelske tydeliggjør det allegoriske ved å sette inn »manhood« og »old age« som margoverskrifter. Den mulige Shakespeare-referansen som tydeliggjøres i den engelske versjonen, finnes ikke i Holbergs egen tekst, og selv om man på ingen måte av dette kan slutte at Holberg har lest Shakespeare og lagt inn en skjult allusjon, kan dette likevel være et moment i den gamle diskusjonen om hvor vidt Holberg kjente til Shakespeares verker.

---

14 »JAQUES: All the world's a stage, / And all the men and women merely players: / They have their exits and their entrances; / And one man in his time plays many parts, / His acts being seven ages. At first the infant, / Mewling and puking in the nurse's arms. / And then the whining school-boy, with his satchel / And shining morning face, creeping like snail / Unwillingly to school. And then the lover« etc.

Holberg med *The Reflector* til New York og Boston

Gjennom den engelske kompilasjonen reiser Holberg enda videre ut i verden. Det viser seg at *The Reflector* også har et etterliv på amerikansk jord. Et amerikansk tidsskrift ved den radikale William Livingston tok i 1752 navnet »(The independent) Reflector«. Dette tidsskrift har en viss betydning i New Yorks mediehistorie, men har i utgangspunktet absolutt intet med Holberg å gjøre. I en nyutgave fra 1963 av denne mer berømte 1700-tallspublikasjonen skriver imidlertid utgiveren Milton Klein i »Introduction«¹⁵ at dette tidsskriftet hadde hentet tittelen fra »det originale *Reflector*« fra 1750, og at legen Shaw var »editor« av dette. Klein skriver dessuten at

Articles from the Reflector were reprinted in the New-York Evening Post on March 25, April 15, June 24, September 2, 1751; and one appeared in the New-York Gazette on February 10, 1755. Selections from it also ran in the Boston Evening-Post late in 1752 and early in 1753« (Klein 1963, s. 28n)¹⁶

I disse tre avisene har altså Holbergs essayistikk, via Shaws kompilasjon, nådd en amerikansk offentlighet som »From The Reflector«. I det amerikanske tidsskriftet som henter navn fra *Reflector*, *The Independent Reflector*, ledet Livingstone an i en redaksjon av unge, radikale New Yorkskribenter som spiller en viss rolle i amerikansk pressehistorie. Disse er særlig preget av engelsk essaytradisjon som *Spectator* og *The Independent Whig*, men de preger i noen år New Yorks intellektuelle liv og utvikler en essayistikk som »made a distinct contribution to American essays« (Richardson 1966, s. 77). Skribentvirksomheten til denne redaksjonen strekker seg også til New York-pressen, *New York Gazette* trykker også deres

---

15 Klein »Introduction« 1963.

16 Hvor vidt Klein har uttømt spredningen av Shaws/Holbergs *Reflector* med disse henvisningene, vites ikke. Avishistorien i 1700-tallets USA er en broget masse kortlevete utgivelser. New York, Boston og Philadelphia nevnes gjerne som sentrale avisbyer på 1700-tallet og allerede på 1750-tallet drøftet avisene politiske spørsmål omkring kolonialiseringen av Amerika (David Copeland 2013. *Mediating American History: Media's Role in Defining the Nation: The Active Voice*. Peter Lang. s. 29ff.) *New-York Evening Post* var en avis som gikk fra 1744 til 1752 (nr. 427 i *Eighteenth Century American Newspapers in the Library of Congress* (<http://www.loc.gov/rr/news/18th/427.html>)). Denne er ikke å forveksle med den senere avisen av samme navn som er grunnlagt 1801 og i dag kjent som *New York Post*. *The New York Gazette* er navnet til New Yorks eldste avis, grunnlagt 1725, men denne regnes bare frem til 1744, og flere andre senere utgivelser bærer samme tittel uten at kontinuiteten mellom disse er klar.

Monday MARCH 25, 1751.

THE

NUMB 205.

New -
EveningYork
Post.

Containing the freshest Ad-

vices Foreign and Domestic.

From the REFLECTOR.

of State-Reformation.

STATES and Societies, like the Body of Man, are subject to various Disorders. What in the Body we call a Disease, may in Kingdoms and Republicks, be called a State-Failing. Diseases of the Body are cured by Medicines, or Courses; and State-Failings by Law or Regulations. What in Physick is termed a Cure; we call, in Politicks, a Reformation.

Since there is so near a Resemblance betwixt Politicks and Physick, betwixt the Lawgiver and the Physician; and since the Manner of Cure is alike, tho' the Remedies differ; intelligent Statesmen might do well in rectifying State-Failings, to imitate the Procedure of intelligent Physicians. The Physician goes cautiously to work with a weakly Constitution; and a Statesman should treat a weakly State with Delicacy and Gentleness; for in both Cases, the least Over-dose may do harm. A prudent Physician examines the Constitution of his Patient, before he prescribes; and suits his Prescription to the Nature of the Case, its Circumstances and Symptoms; and a State Reformer must carefully enquire into the Nature, and Situation, the Turn, Frame, and Circumstance of a State; and suit his Ordinances accordingly. For, as some Patients require double or triple Doses; some Kingdoms require stronger Laws than others, to produce the desired Effect.

It is a Rule, with judicious Physicians, to use no such violent Means, as may prove worse than the Disease. All Patients are not so happy as the *Swiss*, who falling sick upon a Journey, and being in a *Hurry* to get on, took the Physick of eight Days at once; and recovered. As it is a capital Rule in Physick, never to give such violent Medicines, as may kill or cure at a Dose; so it ought to be a standing rule in Reformations, to proceed Step by Step; and proportion the Remedy to the Kind of Disorder in the State; and give no stronger Doses than it can bear without being convulsed. Constant experience shews, that a State is rather made worse, than better, by all rash and precipitate Reformations; as an Ague, by violent Medicines, may be turned to a continual Fever.

We learn by examples, both ancient and modern, that, in most Reformations, State Errors have rather been altered than eradicated. For as Men, are by Nature, addicted to start from one Extreme to the opposite; so in States, one great Error is apt to second another; as the hot fits does the cold, in an intermitting Fever. A Miser may joyfully endeavour to correct his Avarice; but if he holds no Medium in his Reformation, he will commence extravagant. In hasty Changes, we see Irreligion turns to Superstition; Fervor to Coldness; Courage to Fear; and Talkativeness to ridiculous Silence. I know a Man so timid and cautious in his Discourse, that he would not venture to relate the most common Occurrences, before he had enclosed his Children out of the Room. This Man had been one of the most loquacious Inhabitants of the City; and was found for speaking too freely. In most Reformations, to avoid one Rock, Men split upon another.

Half starved people will Eat till they insatiate; and Soldiers in a Pannick will run from the Enemy, into Fire or Water; and dye for fear of dying.

For my part, though the World has always my good Wishes, I cannot rejoice at every Reformation; because Experience shews, that the Thing designed to be alter'd, often remains as it did; tho' its Form be changed. The same Humours sometimes appear under the Denomination of the Head Ach, Rheum tism, or Gout; according as they fly, or are driven by Medicines, from one part of the Body to another. And as no Physician can justly say he has cured a Disease, because he has changed it into the Gout or Rheumatism; so no Politician can properly say he has cured a State failing, when by endeavouring to root out an old Grievance, he brings on a new one. Too active Remedies sometimes cure the Disease, but kill the Patient; and outrageous Reformations may ruin a State.

I am, however, no Enemy to Reformation; but remain convinced that most Countries and Societies require to be reformed. I only entreat Men to proceed in this Work with Judgment; and not run from one Error into another. He who goes slow, comes to his Journey's End at last; whilst those who make Post haste, may fall by the Way, or miss the Track. There goes a Story of a Coachman, who finding the Road rough, asked a Country Fellow, if it was possible to reach a certain Town, before Sun-set; the Country Man answered " Yes, provided you drive slow." The Coachman, taking this for a Joke, grew angry, lashed his Horses into a Gallop, broke a Wheel, and did not reach the Town that Night.

When a Person labours under too great a Fullness of Blood, I should advise him to open a Vein; but to do it with Moderation, so as to leave the necessary Quantity behind. If a House be crowded with Servants, it is proper to dismiss such of them as are superfluous; but to retain so many as to do the necessary Business of the Family. If a Reformation be not conducted with Moderation, we fall out of one Misfortune into another. A certain King of *Peru*, who had long been made uneasy by rebellious Subjects, banished a great Number of them, that he might more easily govern the rest; but the Country was so thinned by this Reformation, that his Neighbours took the Advantage, and made themselves Masters of him and his Kingdom. This is an Instance of State-Policy pushed too far.

Extremes are hurtful. All Sense and Virtue consists in Moderation; if once they exceed the proper Bounds, they become metamorphosed into Folly and Vice. The *Cinnet* Philosopher, *Confucius*, wrote a System of Morality and civil Policy, entitled, *The great Highway*; intimating that the middle Way is the best to follow. Good Things become bad, if immediately used. I have known People ruined by Care; and impoverished by Parsimony. Activity has great Effects; but resembles a high-motied Horse, that requires the Carb. It drives the Ship, like a fast Wind; but may run her upon a Rock. The understanding must be a Pilot; and make the fair Wind serve to a good Purpose.

Many

Libr. III.

Epigramm. 37.

Dum declinat homo vitia, in con-
traria currit:

Errorum facies fit modo in orbe
nova. &c.

Stæder og Societeter ere, ligesom Menne-
skets Legemer, adskillige Skrøbelighe-
der underkastede. Hvad som i Menne-
skets Legemer kaldes Sygdom, heeder udi Riger
og Republikver Statsfejl: hine cureres med Pul-
ver og Draaber; disse med Love og Forordnin-
ger: og hvad som der heeder Medicine, kaldes her
Reformation. Saa som der nu er en stor O-
vereensstemmelse imellem en Lovgiver og en Læge,
og Maaden at curere paa er een og den selvsam-
me, thont Recepterne ere differente; saa gaaer
en Reformator fornuftigen til Verks, naar han
udi at curere Statsfejl, betiener sig af samme
Methode, som Lægen bruger i at curere Legemets
Skrøbeligheder. Ligesom derfor en Læge maa
gaae varligen til Verks med et sygt Legeme, saa
maa ogsaa en Lovgiver med Delicatsesse tractere
et sygt Societet: thi det heeder paa begge Ste-
der: omne nimium nocet: det er: alt hvad som
er formeget, fordærver. En fornuftig Læge, for-
end

innlegg under titler med »Reflector« i, og det ser ut som innleggene tillagt »Reflector« (altså Holberg), opptrer i en assosiasjonssammenheng med de amerikanske skribentenes »the independent Reflector« og »Philo-Reflector«. Om det bak denne overflatiske navneforbindelse ligger noen form for inspirasjon, er ikke undersøkt her, men det er mulig at denne mulige sammenhengen mellom Holberg/Shaw og denne entreprenørperioden i New Yorks tidsskriftsliv kunne fortjene en nærmere studie.

Dette må sies å være et kuriøst, men ikke uinteressant ledd i Holberg-repsjonen, også i et ideologisk perspektiv. I dag ses det som et foreldet og umodent trekk ved de første amerikanske aviser på 1700-tallet at de – i mangel av godt nyhetsstoff – fylte forsidene med essayistiske tekster hentet fra ulike kilder. *The Reflector* har vært en slik kilde som man kunne klippe fra i stille perioder. Man kan muligens gå ut fra at anonymiteten må ha vært en forutsetning for denne delen av *Moralske Tankers* utbredelse; ingen ville kunne spore disse tekstene tilbake til Holberg, derfor kan de fremstå som mer tidløse og allmenne snarere enn viddet til en dansk baron!

Det er et anspent politisk landskap Holbergs tekster her trekkes inn i. Ikke minst skulle jo Boston bli åsted for dramatiske hendelser. *Boston Evening-Post*, som altså trykket Holberg-tekster 1752-1753, var grunnlagt og drevet av Thomas Fleet Sr., i følge James L. Moses en »shrewd businessman« som så det økonomiske potensialet i å bringe innlegg fra begge sider i den politiske konflikten:

Fleet understood that the key to his success and to the longevity of his newspaper lay in his ability to accommodate the diversity of political opinion existing in the colony. He played one interest against the other and reaped the profits from the interest aroused by controversy (Moses 1994, s. 125)

I dette tilfellet kan man altså gå ut fra at Holberg er anvendt i en kontekst som ikke var ideologisk klar, men som har vært provoserende nok til å skape kommersiell interesse, i hvert fall i øynene til pragmatikeren Fleet.

Den ideologiske grunntonen er tydelig i utdraget som trykkes i *The New York Evening Post* 25/3, 1751 der hele forsiden er dekket av tekst med tittel: »From The Reflector. Of State Reformation«. Utdraget begynner slik: »States and Societies, like the Body of Man, are subject to various Disorders. What in the Body we call a Disease, may in Kingdoms and Reublicks, be called a State-Failing«. Dette, og det som følger, har

sin opp-rinnelse i *MT* III, 37: »Stæder og Societeter ere, ligesom Menneskets Legemer, adskillige Skrøbeligheder underkastede. Hvad som i Menneskets Legemer kaldes Sygdom, heeder udi Riger og Republiqver Statsfejl«. Det sentrale poenget i Holbergs essay er politisk; det er en advarsel mot plutselige revolusjoner og omveltninger, og et argument for gradvis reform og å finne middelveien. Kjernen er i formuleringen i *New York Evening Post*: »Extremes are hurtful. All Sense and Virtue consists in Moderation« eller med Holbergs originale ord: »Det staaer derfor fast, at alt hvad som er for meget, skader; thi all Dyd bestaaer udi Mediocritet« (*MT* III, 37, s. 433).

Revolusjonsdiskusjonen har vært relevant stoff i New York 1751, fjorten år før det man regner som begynnelsen av den amerikanske revolusjon, og 24 år før uavhengighetskrigen bryter ut. Holbergs refleksjoner må da ha fremstått som ganske konservative i en amerikansk førrevolusjonær kontekst midt på 1700-tallet. Mindre kontroversiell var kan hende Holbergs sedvanlige prokuratorkritikk. 15/4 samme år har samme avis forsiden: »From The Reflector. Of Law, and Lawyers«. Teksten begynner slik: »There is a remarkable Affinity betwixt Attornies and Accountants; both their Arts consist in Addition, Subtraction, Multiplication, and Division«. Dette, og det følgende, dog med visse modifikasjoner og uten Holbergs henvisning til hans egne epigrammer, stammer fra *Moralske Tanker* IV, 83. Senere, 2/9, dukker altså igjen »The Reflector« opp på forsiden, nå med en engelsk versjon av *MT* IV, 82, »Beskrivelse over en Hofmand«. Her ligger en kritikk av hoffene som kan være av interesse for antiroyalistiske amerikanerne, og som passer med den neste artikkelen i avisen, en erklæring fra den påtroppende kong Adolf av Sverige.¹⁷ I tillegg til denne politiske siden er Holbergs tekst en av hans variasjoner over det klassiske Tigellius-motivet: Hofmanden er et prakteksempel på slik menneskelig omskiftelighet som Horats hadde tillagt sangeren Tigellius, hvilket Holberg drøftet i skjemediktet »Apologie for Sangeren Tigellio« og utdypet i komedien *Den Vægelsindede*. Svært radikal kan man imidlertid ikke kalle denne teksten. Det er til syvende og sist ikke først og fremst den ideologiske Holberg, men restene av den ironiske essayisten som fyller enkelte avisforsider i Amerikas tidlige pressehistorie.

---

17 Takk til Universitetsbiblioteket i Bergen for å ha skaffet faksimiler av de tre aktuelle nummer av *The New York Evening Post* til veie. Dessverre har det foreløpig ikke lyktes å lokalisere de aktuelle sidene fra *New York Gazette* og *Boston Evening Post* som Klein peker på, hvilke essays det her dreier seg om, vites altså ikke.

Andre oversettelser som ligger mellom

Vi kan gå ut fra at Peter Shaw ikke kunne dansk. Hvordan har da kompilasjonen skjedd i praksis? I årene mellom utgivelsen av *Moralske Tanker* i 1744 og 1750, da *The Reflector* kom ut, forelå altså fire oversettelser av *Moralske Tanker* på det europeiske markedet; to tyske, en nederlandsk og en fransk. Den første tyske oversettelsen kom meget raskt under navnet *Ludwig Holbergs Moralische Abhandlungen* (København og Leipzig, 1744). Den neste kom et år senere, med en kritikk av den forrige tyske versjon i innledningen. Tittelen nå var *Ludwig Holbergs Moralische Gedanken* (Leipzig 1744 og 1753), oversatt av Caspar Reichard. Den nederlandske utgaven *De Deensche Spectator* er mer en kompilasjon ved Steeve van Esveldt, Amsterdam 1748. Den franske utgaven, *Pensées Morales*, oversatt av Jean-Baptiste Desroches de Partenay, var utgitt i København 1749. De andre av Holbergs tekster som anvendes i *The Reflector*, forelå også på ulike språk. *Niels Klim* og *Tredje Levnetsbrev* var jo opprinnelig skrevet på latin og dermed allment tilgjengelig for den dannede i original form. Shaw hadde allerede oversatt fra latin da han tok for seg Bacon. *Heltindehistorier*, som også brukes, forelå på tysk i 1746 som *Ludwig Holbergs verglichene Geschichte verschiedener Heldinnen und anderer berühmten Damen: nach dem Beyspiel des Plutarchs: aus d. Dän. übers*, trykket i Tyskland.

De tyske og den franske oversettelsen fremstår som nettopp dette; oversettelser som følger originalen tettelest mulig, med enkelte noter til forklaring for utenlandske lesere der de danske referansene er for lokale. Holberg fremstår som forfatter slik også tekstens »jeg« viser til Holberg og hans øvrige forfatterskap. Det er altså ikke snakk om at *The Reflector* er en direkte engelsk oversettelse av en tysk, nederlandsk eller fransk bearbeiding av Holbergs tekst, men det er jo likevel sannsynlig at Shaw har benyttet en av disse. Men hvilken?

Den franske utgaven, som i likhet med den andre tyske påberoper seg Holbergs velsignelse, ligger svært nær den engelske i tid; er det mulig at man så fort kan ha forholdt seg til den franske og oversatt til engelsk? Det finnes språklige elementer som taler mot dette. *The Reflector* skriver som Holberg i hans danske versjon »miserable« uten diakritisk tegn i et fransk sitat, som i den franske teksten er rettet »misérable« (s. 220). Større vekt kan man tillegge stedet der Holberg skriver: »Om man skal troe Brantorie, saa er een af de største Krigs-Expeditioner, som udi de sidste Tider er skeed, forarsaget af en Amourette« (*MT*, s. 531). Her gjør Holberg i følge

resepsjonen en åpenbar feil. Senere utgaver, også nettversjonen »Holbergsskrifter«, har rettet det opprinnelige »Brantorie« til »Brantome«, det vil si den franske historiker og forfatter Pierre de Bourdeille, seigneur de Brantôme (1540-1614). *The Reflector* har imidlertid tradert feilen »Brantorie« (s. 127). Det har faktisk også begge de tyske versjoner, som ikke har stusset ved dette ukjente navn, mens den franske versjonen naturligvis har rettet den franske historikers navn til »Brantôme« (II, 336). Denne lille detalj er sannsynligvis nok til å utelukke den franske versjon som kilde. Om den engelske kompilatoren har benyttet en mellomliggende versjon, er dette da en av de tyske. Dette kan også stemme med bruken av *Heltin-dehistorier*.

Det kom altså to tyske utgivelser, begge datert 1744 og utgitt i København og Leipzig, først *Moralische Abhandlungen* (*MA*), utgitt av Christian Gottlob Mengel uten oppgitt oversetter¹⁸, og så *Moralische Gedanken* (*MG*), oversatt av Elias Caspar Reichard, utstyrt med et forord som kritiserer den forrige som et hastverksarbeid med flere oversettelsesfeil og påberoper seg Holbergs egen velsignelse av denne nye og grundige versjonen. Her finner man også epigrammene gjengitt og oversatt til tysk. Allerede i første essay finner man eksempler på feil i *MA* som er rettet i *MG*. Det viser seg da gjennomgående at *The Reflector* reproducerer feilene fra *MA*. Når Holberg allerede i første setning på I, 1 skriver at »den Fattige øder een Time, hvad han ofte maa sulte for et heelt Aar«, oversetter *MA* »isset« som om det skulle stått »æder«, ikke »øder«. I *MG* er dette rettet til »vergeudet«, mens Shaw skriver »consumes«, som riktig nok er tvetydig, men har »spise« som førstebetydning. Når Holberg senere skriver »Trældom« (s. 32), feiloversetter *MA* det med »Bezauberung« (s. 32), som om det skulle stått »Trolldom«, mens *MG* har rettet det til »Sclaverey« (s. 35). Den engelske versjonen røper da igjen sin kilde ved å skrive »Witchcraft« (s. 211), hvilket altså er en kontaminasjon.

Vi har da ikke diskutert den nederlandske utgaven *De Deensche Spectator* (1747-1748) som mulig kilde. Den har det mange har savnet ved Holbergs tekst, nemlig en innledende tematisk liste over utdragene – ikke

---

18 Om striden mellom disse to konkurrerende oversettelser, se Ehrencron-Müller s. 329-337. Ehrencron-Müller (s. 329) oppgir at det er utgiveren Mengel som har oversatt tome I av *Moralische Abhandlungen*, mens tome II har en ukjent oversetter. Mengel var tysk innvanderer til København, og skal ha hatt hjelp av danske studenter. Holberg kommenterer det hele selv i Epistel 447 (s. 112), der han sier at den siste, *Moralische Gedanken*, er »u-forligneligen bedrex«, men ut over dette feller han ingen moralsk dom, men påpeker at begge utgivelser solgte godt.

helt ulikt, men heller ikke sammenfallende med, det man finner i *The Reflector*. Ehrencron-Müller (1933) påpeker at Holbergs opprinnelige avsnitt og rekkefølge ivaretas her, og hevder (s. 343) at denne nederlandske utgaven er bygget på Mengels versjon *Moralische Abhandlungen*. Denne observasjonen passer med at den nederlandske feilaktig har »eet« (s. 1) (»spiser«) som *MA* »isset« for Holbergs »øder« og likeledes feilaktig »betovering« (s. 8) som *MA* »Bezauberung« der Holberg altså har »trældom«. Men om vi vender tilbake til den franske historiker Brantome, ser vi at den nederlandske oversetter, i motsetning til de tyske og den engelske, påpasselig har rettet Holbergs »Brantorie« til »Brantome« (Tome II, s. 192).

Man sitter da igjen med den konklusjon at den engelske kompilator, som sannsynligvis var Peter Shaw, har benyttet den første oversettelsen som kom ut, nemlig *Ludvig Holbergs, Assessoris Consist. und Professoris Publ. bey der Königl. Universität zu Copenhagen, Moralische Abhandlungen in Zwey Theile getheilet, und aus dem Dänischen Original ins Teutsche übersetzt*, Copenhagen und Leipzig, 1744. Denne noe slurvete utgaven, utgitt »i galop« som Holberg selv sier, har altså vært utgangspunkt for to innbyrdes uavhengige oversettelser.

Et spørsmål som da reiser seg, er hvor vidt Shaw behersket tysk? Vi er vant til at man kan ta for gitt at danske og norske akademikere fra denne perioden kunne tysk, men det samme gjelder ikke i England. Tvert imot ville man da forvente å se slik språkmektighet nedfelt andre steder i forfatterskapet til Shaw. Spor av tyskkunnskaper finner man i Shaws eget verk *Three Essays in artificial Philosophy*, der han i forbindelse med Paracelsus' diskusjon om »the Spirit of the Wine« nevner at »because the original is German, and little read, we shall subjoin the whole passage« (Shaw 1731, s. 190). I den naturvitenskapelige delen av forfatterskapet viser han til flere tyske forskere, men hovedsakelig da til deres skrifter på latin. Shaw kompilerer og oversetter blant annet den tyske kjemiker Georg Ernst Stahl (1660-1743), men understreker da eksplisitt i forordet (»Advertisement«) at han i hovedsak benytter en »Latin Edition« av Stahls verker: »From this Edition [i.e. den på latin] the present Piece is principally taken« (Shaw 1730, s. viii). Ordet »principally« synes imidlertid å indikere at kompilatoren også har hatt et blick på Stahls forelesningsmanuskript fra Jena, hvilket han omtaler samme sted. Det blir imidlertid ikke direkte sagt at disse var på tysk. Likevel vil vi på dette grunnlag holde på tesen om at Shaw hadde tilgang til tysk, enten gjennom en nær medarbeider, eller ved direkte kjennskap til tysk språk og universitetskultur.

Avslutning

Holberg var opptatt av sine skrifers europeiske spredning og har fulgt med på oversettelsene av *Moralske Tanker*. Litt kryptisk sier han i den selvbiografiske Epistel 447, i det siste, posthume bind V av *Epistler* fra 1754, generelt om *Moralske Tanker* at »Intet af mine Skrifter har haft større Afgang, skjønt ikke saa meget til min Fordeel, som til andres, der have besørget nye Editioner og Oversættelser deraf« (*Epistler* V, s. 113). Deretter omtaler han de to tyske og den franske oversettelse og nevner ikke denne engelske, men heller ikke den nederlandske, som han rimeligvis bør ha kjent til. Det er hevet over tvil at han har fulgt godt med i engelsk åndsliv, og det er slett ikke usannsynlig at han skal ha følt en lyst til å delta i meningsutvekslingen der. Det kan også ses som et element at de mange referansene til *Niels Klim* kan fremstå som en markedsføring av denne romanen. Den nærhet forfatteren av *The Reflector* synes å ha til Holbergs forfatterskap kunne ses som et argument for at det var reell kontakt mellom forfatter og utgiver. Viljam Olsvigs gamle hypotese om at Holberg bevisst skjuler en sterk affinitet til engelsk åndsliv er en nærliggende assosiasjon. Det er imidlertid lite konkret som kunne styrke en slik hypotese, bortsett fra selve eksistensen av denne kompilasjon. At *The Reflector* har anvendt den uoffisielle første tyske oversettelsen, er et argument for at Holberg ikke har hatt noe med den engelske versjonen å gjøre, da han sannsynligvis, om de hadde hatt kontakt, ville anbefalt at Shaw benyttet *Moralische Gedanken*.

Men man må likevel spørre hvorfor Holbergs (og Shaws) navn ikke er å finne på den engelske versjonen? Skulle utgivelsen holdes skjult for ham selv? Eller er det kanskje slik at tekstene ville tape verdi i en engelsk offentlighet ved å knyttes til en konservativ, dansk baronidentitet? Med *Niels Klim* hadde jo Holberg hatt en liknende strategi der anonymiteten, og den derav følgende forventning om noe grenseutprøvende og radikalt, sannsynligvis først og fremst var del av markedsføringen av verket. Dette markedsføringsargument i en engelsk offentlighet er uansett en mulig forklaring på utgivelsens anonymitet, enten Holbergs selv visste om det eller ikke.

Sannsynligvis hadde Holberg ikke noe med denne utgivelsen å gjøre. Selv om han jevnlig mottok impulser fra den engelske offentligheten, var det engelske bokmarkedet stort, og det er lite som tyder på at han var klar over sin engelske beundrer, og neppe har avisforakteren Holberg visst at hans egne formuleringer ennå i hans egen levetid vandret via engelsk opplysning helt til de prerevolusjonære meningsutvekslinger i avisspaltene i New York og Boston.

Litteratur

- Copeland, David 2013. *Mediating American History: Media's Role in Defining the Nation: The Active Voice*. Peter Lang.
- Ehrencron-Müller, H. 1933. *Forfatterlexicon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814. Bd X Holberg, 1. Afdeling*. København.
- Gilman, Sander L., Helen King, Roy Porter, G. S. Rousseau, and Elaine Showalter 1993. *Hysteria Beyond Freud*. Berkeley: University of California Press.
- Goldgar, Bertrand A. 1965. »Satires on Man and "The Dignity of Human Nature"« i *PMLA: Publications of the Modern Language Association of America*, Des, Vol. 80(5), s. 535-41
- Gooding, Richard 1995. »Pamela, Shamela, and the Politics of the Pamela Vogue« i *Eighteenth-Century Fiction*, Vol. 7(2), s. 109-130.
- Holberg, Ludvig 1744. *Moraliske Tanker*; København. Lest i www.holbergsskrifter.no
1744. *Ludwig Holbergs Moralische Abhandlungen*. (sanns. overs. Christian Gottlob Mengel). Leipzig.*
- 1744/45. *Ludwig Holbergs Moralische Gedanken*. (overs. Caspar Reichard) Leipzig.*
1746. *Ludwig Holbergs verglichene Geschichte verschiedener Heldinnen und andrer berühmten Damen: nach dem Beyspiel des Plutarchs: aus d. Dän. übers.**
1748. *De Deensche Spectator*, (overs. Steeve van Esveldt) Amsterdam.*
1749. *Pensées Morales*, (overs. Jean-Baptiste Desroches de Partenay). København.*
- Jansen, F.J. Billeskov. 1938-39. *Holberg som epigrammatiker og essayist*. København.
- Keymer, Thomas Peter Sabor 2005. »Pamela« in the Marketplace: *Literary Controversy and Print Culture in Eighteenth-Century Britain and Ireland*. Cambridge.*
- Klein, Milton 1963. »Introduction« i Klein (ed) *The Independent Reflector Or, Weekly Essays on Sundry Important Subjects More particularly adapted to the Province of New York By William Livingston*. Harvard.*
- McKillop, A.D. 1936. *Samuel Richardson. Printer and Novelist*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.*
- Montague, Basil 1831. »Preface« i *The Works of Francis Bacon*, bd. XIV, The Novum Organum.
- Moses, J. L. 1994. »Journalistic impartiality on the eve of revolution: The Boston evening post, 1770-1775« i *Journalism History*, 20(3-4), s. 125.
- Nichols, John 1812. *Literary Anecdotes of the Eighteenth Century*. London.*
- Olsvig, Viljam 1913. *Holberg og England*. Aschehoug, Kristiania.
- Pickering, W. 1831. »Preface« i *The Works of Bacon*.*
- Richardson, Lyon L. 1966. *A History of Early American Magazines*. New York.*
- Sejersted, Jørgen (forthcoming). »Morals and religion in Holberg's essays« i Haakonssen, K. & S. Olden-Jørgensen (eds.) *Ludvig Holberg (1684-1754). Learning and Literature in the Nordic Enlightenment*. Routledge: Routledge Chapman Hall.

- Shaw, Peter (ed) 1733. *The Philosophical Works of Francis Bacon, Baron of Verulam (...) Methodized, and made English, from the Originals*, bd. I-III. London.*
1734. *Three essays on artificial philosophy* London.*
1734. *An Enquiry into the Contents, Virtues, and Uses, of the Scarborough Spaw-Waters*. London.*
- 1733/1755. *Chemical Lectures*. London.*
1750. *The Reflector: Representing Human Affairs, as they are; and may be improved*. London.*
1762. *The Tablet, or Picture of Real Life; Justly representing, as in a Looking-Glass, the Virtyes and Vices, Fopperies and Fooleries, Masks and Mummeries of the Age. With the true Characters Of the Wise and Good*. London.*
- Siskin, Clifford og William Warner (eds) 2010. *This is Enlightenment*. Chicago.
- The New York Evening Post* 1751. 25/3, 15/4 og 2/9.
- Tjønneland, Eivind (red) 2005. *Den mangfoldige Holberg*. Oslo.
- Vinje, Eiliv 2000. *Eit språk som ikkje passar: Epideiktiske element i Holbergs reflekterande prosa*. Bergen.
- Yeo, Richard 2001. *Encyclopaedic Visions: Scientific Dictionaries and Enlightenment Culture*. London.*

Alle tekster merket * er lest i nettutgave på www.books.google.no